

Gaál Gabriella

A megkülönböztettség reprezentációja Tóth Krisztina *Pixel* című prózakötetében

Tóth Krisztina kortárs magyar író 2011-ben megjelent novelláskötetének, a *Pixel*nek a játékosága magával ragadja az olvasót, akit a kötet a testrészekkel való játékra invitál, melynek során a testrészeket egy-egy puzzle darabként lehet összeilleszteni. A kötet alcímében feltüntetett szövegtest a testrészeket a szereplői testekből és egy-egy jellegzetes, meghatározó látványból, cselekvésből, vagy mozgásból ragadja ki, ezáltal a test szét-szedhetősége, a szétdarabolt test funkcióját vesztett képét idézi meg. A *Pixel* fabuláját az alcímekben jelzett, és a szövegeken végigvonuló magányos testrészek történetei adják. Egy szereplő testének megjelenése azonban soha nem magában való, mindig mással adott, *testszinekdoché*ban létezik, erre a legjobb példa a testi érintések, és azok hiányát őrző testi, emlékezeti nyomok, amik *testi szinekdochéként* funkcionálnak és képesek összekapcsolni, illetve viszonyrendszerbe állítani a kiemelt testrészeket.¹

Jelen tanulmány kísérletet tesz a perifériára szorított, *megkülönböztetett* Másik helyzetének a szemléltetésére. Kiderül, hogyan határozza meg az azonosulási folyamatokat a test, a látott külső testfelszín, hogyan lehet a testek, a testrészek történetéről beszélni. A kiemelt novellák által az is bemutatásra kerül, hogy a narrátor hogyan alkalmazza a médiában is használt előítéletességet hordozó kódolt nyelvi eszközöket, azaz, hogyan reprezentálja a média működését. A novellák rávilágítanak a mediatizált társadalom sajátosságaira, például arra, a romák, cigányok valós képét hogyan helyettesíti annak csupán média reprezentációjával. A média által sugallt kép ál-valóságot konstruál, amely félelmeken és előítéleteken alapszik. A szubkultúra határait a mediális füleleken létrehozott ál-valóság jelöli ki, amelyben a kisebbség tagjait deviáns magatartásmintákkal és bűnözői csoportokkal azonosítják.² A bemutatásra kerülő novellák által felmerül a kérdés, hogy azok mennyiben tekinthetőek a cigány irodalom részének, illetve milyen mértékben segítenek közelebb jutni a cigányság, romaság társadalmi, szociális helyzetének a megértéséhez?

(Szöveg)testek labirintusa

A *Pixel*ben megjelenő (szöveg)test fogalmának körüljárásához érdemes megvizsgálni azokat a szereplői testeket, amelyekből a testrészek kiszakadtak. Az elemzés homlokterében a testfelszínen megfigyelhető időbeli változások állnak, illetve a tanulságok

Szakkollégiumi hallgatói írás

1 Vö. BAGI 2005. 104.

2 GULD 2013. 15.

levonásával kiderül, hogyan beszélhetőek el, írhatóak le a szereplői testek, melyek értelmezéséhez a korporeális narratológia nyújthat segítséget.

A kötetben a testrészek külön-külön történettel rendelkeznek, de amint a (szöveg) test szintjén összekapcsolódnak megszűnik a történetük, terük és idejük zártsága. A történetek világában többnyire névtelen szereplők bolyonganak, akiknek az azonosítása csak az egyedi, megkülönböztető funkcióval bíró jelek felfedezése által lehetséges, de érdemes figyelembe venni, hogy a történetek kapcsolódását nem befolyásolja, hogy a bennük érintettek tudatában vannak-e annak, hogy mi kapcsolja össze őket. A szereplők félig-meddig felismert egymásrautaltságban bolyonganak, és keresik a helyüket, a valahová tartozás megnyugtató érzését, sorsuk tragikuma azonban abban rejlik, hogy ezt a helyet nem találják, a világ túl szűkösnek mutatkozik az érintések hiányának szorító hatalmában. Mindegyik történet egy külön zárt teret képez, ahogy egy-egy puzzle darab is, amelyek zártsága csak az egészben, a teljes képben oldódik fel. A novellák által egy szereplő életének alakulásáról több metszetet is kaphatunk, az egyik történetben még főszereplőként, míg egy másikban akár mellékszereplőként is láthatjuk.³ Ugyanakkor lineáris olvasat révén nem derülnek ki a történetek egymáshoz való időbeli viszonyai, így az olvasóra, a befogadó értelmezésére van szükség, hogy kiderüljenek az időbeli kapcsolódási pontok,⁴ melyek feltárásához a test lép elő olyan szervezőelemmé, amely biztosíthatja a múlt és jelen egységét, egymásra hatását, mivel a testrészek alcímmé emelésével össze lehet kapcsolni a különböző idősíkokat (például a testrészek képesek megőrizni az idő lenyomatait: a ráncokat, a sebeket és a jellegzetes foltokat),⁵ ezáltal képes a múlt és jelen szétfeszítő rétegeinek összeöltésére.

A narratív szövegek megértése nagyban függ a test modern felfogásától. A test kultúrspecifikus hatások lenyomatait őrzi a posztmodernben, a felszínén vagy magában a testben, mint szervezetben számos diskurzus található, mind antropológiai, feminista, orvosi, irodalomelméleti és társadalomelméleti narratívában.⁶ Független, objektív testkép nem létezik, mivel a test mindig valamilyen diskurzusba vagy narratológiába íródik. A test társadalmi, szociális reprezentáció is, mert minden kultúrában a testi megjelenés teszi lehetővé a viszonyulást a Másikhoz és az intézményrendszerekhez.⁷ A test megértése a szöveg, a narratológia megértését is elősegíti. Daniel Punday a korporeális narratológia egyik legnagyobb úttörője szerint a test megjelenésével és interpretációjával érzékelhetővé válik a narratívában elbeszélte realitás és lehetőség adódik a szereplői kapcsolatok viszonyrendszerének alapos megjelenítésére.⁸ A kiemelt novellák elemzéseit által bemutatható: a kötetben megjelenő (szöveg)test kétféle testtípus jellemzőit foglalja magába. Az egyik a *megkülönböztetett testek* halmaza, ilyenek azon szereplői testek, melyek elsődlegesen negatív előítéleteket váltanak ki másokból, és ezek felszínre hívása elsősorban a rasszjegyek alapján történhet. Megkülönböztetettek lesznek az ápolatlan, a beteg, a fogyatékos szereplői testek, melyeknek nincs helyük a normálisnak tételezett társaik világában. Ezen szereplők idegenné válnak és a szemlélő alany számára elutasí-

3 Lásd: Tizenkettedik fejezet, avagy a *haj története*, Huszadik fejezet, vagy a *fog története és a Huszonkettedik fejezet, avagy a talp története*.

4 TAKÁCS é.n. 6.

5 ALBERT 2013. 156.

6 DECZKI 2011. 68.

7 FÖLDES 2011. 3.

8 VÖ, RÁKAI 2015. 36.

tandóként konstruálódnak meg, melyek zavarják az „egészségesnek, normálisnak” tételezett szubjektumot, akiben a látott testkép szorongást és félelmet vált ki. A sérült, beteg test a self törekenységére emlékeztet, amelyben egyben figyelmezteti az ént, hogy vágyai és ösztönei elfojtásával létrehozott normalitása csak álca és valójában ugyanolyan sérült, mint a testi különbözőségekké bíró embertársai. A szorongást kiváltó megkülönböztetett kristevai értelemben vett abjekt-Másikként jelenik meg, aki kizáródik a társas tevékenységekből és a perifériára sodródik. Az abjektált test származhat más etnikumból, népcsoportból, rasszból vagy ismeretlen közösségből.⁹ A kirekesztetteket a hatalmi diskurzus erőteljesen testi jegyekkel ábrázolja, a testi voltukban is kiemelve idegen vonásukat.¹⁰ A másik testtípust a *hétköznapi testek* alkotják, amely kategória a normális, egészséges testtel rendelkező szubjektumok csoportját jelöli. Ebbe a testtípusba tartozó szereplők képesek meghatározni, hogy mi lehet elfogadott és mi válhat elutasítandóvá, azaz a *hétköznapi testek* teszik megkülönböztetetté a Másikat és képesek szétszakítani a kapcsolatokat, ezzel töredékessé, sérültté téve az ént.

A megkülönböztetett testek reprezentációja

Megkülönböztetett testek vizsgálatára alkalmas a novellacikluson belül található kisebb ciklus, amely négy novellából épül fel.¹¹ A történetekben a cigány, roma identitás problémái kerülnek előtérbe, a főszereplőként megjelenő cigányfiú történeteinek keresztül válik láthatóvá az előítéletek megalkotásának folyamata. valamint az, hogy a hatalom és a média a reprezentációval milyen kódolt nyelvvvel hívja elő az előítéleteket. Fontos kiemelni, hogy az emberi világ valósága a reprezentációk révén jön létre, melyek segítségével leírhatóvá, elbeszélhetővé válik a társadalom és a benne mozgó emberek története is. Ugyanakkor a kulturális reprezentációk olyan kultúraspecifikus elv mentén szerveződnek, amelyeknek „*az embereknek a valósággal kapcsolatos percepciói adnak keretet, azok határozzák meg,*”¹² ezért mindig a saját már eleve kódolt „színes szemüveglencsénken” keresztül vizsgáljuk a Másik¹³ reprezentált alakját, élettörténetét és cselekedeteit, de a Másik is ezekkel a különleges, rá jellemző színes lencsékkel tekint a világra és az éntre és az általa látott valóságmozzanatok soha nem láthatjuk teljes egészében, csak homályosan. Tehát ugyanazt a társadalmi valóságot a különböző kulturális, szociális és társadalmi feltételek közül érkezők a saját töredékes tudásuk és emlékeik alapján máshogy értelmezik, másként értelmeznek egy-egy reprezentációt is, az eltérő megértés egyik problémaforrása lehet a nyelv is, a nyelvi alakzatok dekódolása, ha az észlelő nem lát a szavak mögé, nem ismeri fel a befolyásolási szándékot amelyet a képek és a mondatok révén kíván elérni a reprezentáció.¹⁴ Ezekre a befolyásolási

9 FÖLDES 2011. 9.

10 RÁKAI 2015. 36.

11 *Lásd:* a Tizenegyedik fejezet, avagy a *boka története*, a Tizennyolcadik fejezet, avagy a *has története*, a Huszonhatodik fejezet, avagy a *hát története* és a Huszonhetedik fejezet, avagy az *orr története*.

12 BALATONYI 2015.

13 A Másik lehet az én számára egy ismeretlen, idegen etnikumból származó, egy eltérő társadalmi nemből érkező vagy akár egy más generáció képviselője is.

14 BALATONYI 2015.

szándékokat tartalmazó nyelvi és képi eszközökre játszik rá a történetek elbeszélője is, viszont egyszersmind le is bontja a negatív sztereotip jelleget, és rávilágít az életeseményekben megfigyelhető ok-okozati összefüggésekre, amire legtöbbször a közmédia, a hírek világa nem szokott kitérni.

A *hát történetében* ismerjük meg a novellák főszereplőjét, akit az elbeszélő konkrétan nem azonosít be, nem nevezi meg az etnikai hovatartozását. A narrátor olyan kifejezéseket használ, amelyek által a magyar közmédiában és közbeszédben a romákat szokták identifikálni. A novella indítása párhuzamba vonható a televíziós műsorok híradóival, ahol a szegénység-riportok, a szociálisan hátrányos helyzetűekkel készült videók mindig a telepet mutatják be, ahova a csalános lejtő vezet, mint a Laposhoz vezető út esetében.¹⁵ Az indítással a szöveg egyértelműen azonosít: a roma, cigánytelepekre utal és felhasználja az osztársadalmi sztereotípiában megjelenő elemeket; hogy el kellett zárni a nyomókat, a lakosok nem fizetik a számlákat, ezzel az elbeszélő arra a neorasszista árnyalatú konstruált képre játszik rá, miszerint a szegények, a mélyszegénységben élők – akiket a többség többnyire cigányoknak feltételez – csak így élhetnek és a roma, cigány közösségek a saját hibájuk miatt nem képesek integrálódni és alapvető, általános személyiségjegyeik, illetve kultúrájukból adódik az is, hogy mélyszegénységben élnek és képtelenek vagy nem is akarnak változtatni a helyzetükön.¹⁶ Azt mutatja be a kiemelt képkocka, ahogy a média is működik, hatásvadász módon, hogy a rossz és piszkos látvány felülírhatja a szöveget. A jelenet egyben igazolja a helyi vezető réteg döntését, amely egyben a főhatalom kirendeltsége, hogy a nyomókat lezárása jogos volt (hiszen nem fizették a számlákat).¹⁷

Második „tipikus” elem a helyi uralommal való konfliktus, akár a csatorna, akár a rongyégetés esetében. Egyik esetben sem a probléma megoldása a cél, nem vizsgálja meg a hatalom az ok-okozati hátterét a jelenségeknek. A sztereotipizálás egyik eszköze, hogy a narrátor megnevezi a helyiekkel való ellentétet, olyan szinten, hogy elkülöníti a „fentiek” és „alsó sor” lakóit, akárcsak a romákkal szembeni „mi” és „ők” kategóriák alkalmazásánál. Egy-egy valóságmozzanatnak, kiragadott puzzle-darabnak többféle reprezentációja is lehet: megkülönböztetünk hegemónikus reprezentációkat, amikor bizonyos sztereotípiák, konstruált képek és nyelvi kifejezések, jelzők a köztudatban, közgondolkodásban és a hatalom által uralt csatornákon (például média felületeken) keringenek, vissza-visszatérnek ezzel befolyásolva a mindennapok emberét és előítéletességének kialakulását. A másik ábrázolási, megjelenítési mód oppozicionális, azaz mindig valamivel szemben láttat, mindig van egy mérték, egy viszonyítási pont, amely az alárendelt szerepben lévő soha nem érhet fel. Jól látható, hogy a reprezentáció egyben narratív diskurzus is, elvégre a társadalom és a kultúra is diskurzusokon keresztül jelöli ki saját körvonalait, így kerülnek rögzítésre a külön- és sokféle feltételezett, de egyben instabil identitások megjelenítései is, melyek mindig előre meghatározott és

15 A Laposon csak azok maradtak, „akiknek végképp nem volt pénzüik beljebb költözni vagy elmenni máshová. A Laposon nem volt csatorna, a vizet meg a közkútról kellett hozni. Mivel az itt élő családok évek óta nem fizettek közüzemi díjakat, a polgármester úgy döntött, elzáratja a nyomókat.” (140. o.) – A zárójelben megadott oldalszámok az alábbi kiadásra vonatkoznak: Tóth Krisztina: Pixel. Magvető, Budapest, 201.

16 Vö. BALATONYI 2015.

17 BERNÁTH – MESSING 2017.

kiválasztott szimbólumok, jelenetek és képi eszközök által történik.¹⁸ Az oppozicionális reprezentáció révén a falu alsó sora úgy kerül bemutatásra, mintha nem is a lakossághoz tartozna. A két kategóriával körvonalazódik az etnikai alapú társadalmi különbségtevés és a kirekesztés. A novella alapvető problémára világít rá, miszerint a helyi lakosság a romákat Másoknak tekinti. A kiemelt novellában Bogdán képviseli a többségi társadalmat, annak összes előítéletével. A férfi a lakosság érdekeinek szem előtt tartásával mindent elkövet, hogy gátolja, és minél távolabb tartsa „őket”, azonban ő sem teljes értékű, elfogadott tagja a polgári társadalomnak, csak egy vékony vonal választja el az „alsó sor” lakóitól. A tárgyi eszközeiből kiderül, hogy anyagi helyzete és életszínvonala nem sokban különbözik a falu alsó sorának lakóitól, ilyen tárgyi eszköz a régi bicikli és a roncs porszívó (amit Bogdán kért el a Könyvtártól).¹⁹ Fellépése és tettei a nem ismert kultúra iránti ellenérzésekből és a szegénységtől való félelemből táplálkoznak.

Kétféle világ él párhuzamosan egymás mellett; a szegénységé, ahol a szenvedés, a kilátástalanság, a nyomasztó légkör és az ínség motívumai dominálnak. A másik világban, a középosztályt a jövő lehetősége és a munka által megszerezhető javak motiválják. A média szegénység-riportjaiban a szenvedést úgy mutatják meg a pörgő képkockákon, hogy eredőit és következményeit megpróbálják kiiktatni, ezzel erősítve az előítéletek kibontakozását. Magyarországon a mélyszegénységet főként a cigányokkal azonosítják, ennek a feltevésnek az alátámasztásához érdemes párhuzamot vonni Bernáth és Messing 2011-ben végzett média híreket vizsgáló tanulmányának eredményeivel, melyek szerint, az elemzett televíziós hírműsorokban a szegénység és a roma kifejezések az esetek 21%-ban kapcsolódtak össze.²⁰ A kutatásból kiderül, atudósítás, a leírás gyakran nem közvetlenül azonosítja a roma szereplőket, hanem a cigányokhoz kapcsolható sztereotípiákkal terhelt képi és narratív alakzatok és ábrázolásmódok használatával éri el a kívánt hatást.²¹ A hírekben használt előítéletek hordozó kódolt nyelvi kifejezésekben a szegénység mellett a lopás fogalma is gyakran összekapcsolódik a roma szóval. Úgyszintén 2011-ben végzett Bernáth és Messing hírfolyam kutatásaiból kiderül, hogy a vizsgált hírfolyamok 37 %-ában bemutatott bűnözési hírekhez a romák kapcsolódtak, de csak az esetek 8 százalékában fordult elő, hogy az az áldozat roma származású volt és nem elkövető. A bűnözés kapcsán nem a roma áldozatokkal járó bűnesetek a gyakoribbak, hanem a roma kriminalitás hangsúlyosabb ábrázolása. Továbbá a helyi konfliktusokat tárgyaló tudósítások háromnegyedében szerepel a bűnözés, tehát a romák és nem romák közötti együttélési nehézségeket egyre inkább a romákhoz köthető devianciákkal, büntettekkel igazolja a média.²² Ugyanúgy, ahogy a novella is, a falopásra, a rongy-égetésre a számlák fizetésének elhanyagolására és a Bogdántól való lopásokra hivatkozik. A *hát története* című fejezetben olvasható régi bicikli története is a roma bűnözést erősíti meg. Bogdán régi biciklijét ellopták. A megvert fiú bátyja pedig egy régi roncs biciklivel tér haza. Kiderül, hogy az idősebb testvér szét akarja szedni hulladéknak a biciklit. Feltételezhető, hogy a szerzemény Bogdán biciklije. Ezt az is alátámasztja, hogy Bogdán maga említette, hogy a fiú testvére már többször lopott tőle cseresznyét és a rég

18 BALATONYI 2015.

19 A tárgyak által leírt létállapota *megkülönböztetett* voltára utal, hogy a *hétköznapi testek* világából ő is félig-meddig kiszorul.

20 BERNÁTH GÁBOR–MESSING Vera 2012.

21 BERNÁTH GÁBOR–MESSING Vera 2017.

22 BERNÁTH GÁBOR–MESSING Vera 2012.

ásóját is elvitte, most meg a régi biciklijé tűnt el.²³ A lopást kódolt nyelvi eszközökkel a cigányokhoz köti, ezzel az eljárással az elbeszélő a konfliktusok révén a fiút, illetve annak testvérét is kimondatlanul romaként azonosítja.

A közvélemény jelentős része hajlamos a romák stigmatizálására, bűnözőként való azonosítására, valamint ezt igazoltnak látják a közszolgálati és kereskedelmi médiában megjelenő romakép által. A novella ugyanakkor megmutatja a bűncselekmény okát és ezzel próbálja meg ledönteni az előítéletek falát: a fiú éhségében kényszerül cseresznyét lopni Bogdán fájáról, de a férfi rajtakapja lopás közben és egy porszívócsővel kegyetlenül elveri. A férfi kezébe veszi a hatalom igazságszolgáltató szerepét, így áldozatból elkövetővé válik. Az erőszakos fellépés hátterében egyfajta bosszú is megjelenik, hiszen a fiú nem egyszer megdobálta az úton bicikliző férfit. A fiú bátyja megtudja, hogy mi történt, és azzal vigasztalja öccsét, hogy majd egy hét múlva felmennek Pestre, ahol lehetőségük lesz kitörni a szegénységből. A fiú végül két hét múltán került fel a fővárosba, ahol munkát is vállalt, azonban hirtelen hetekre nyoma veszett, majd a történet végén az idősebb testvért váratlanul behívják a kórházba, hogy azonosítsa egy holttestet, akit a testvérének hisznek.

Az ütésnyomok által lehet azonosítani a holttestet; „*a háton haránt irányú inveterált, 8 - 10 cm hosszú, 1 - 2 cm széles hegek, feltehetően korábbi ütésnyomok*” (140.o.)²⁴ éktelenkednek a testen. A sebek utalhatnak a Bogdántól szerzett sérülésekre vagy az *orr történetében* kapott ütésnyomokra. Kiderül, hogy a testet a budai hegyek környékén találták meg. Az idősebb testvér megkönnyebbül. Úgy véli, nem lehet az ő testvére, mert szerinte a testvére soha nem juthatott volna el oda. Viszont az orvosi jelentés alapján, a befogadó mégis a fiúra asszociál. A jelentés szerint bevérzett, bűzös, oldószeres nyáktartalmú hörgőrendszert diagnosztizáltak, ami utal a *has története* című elbeszélésre, ahol a fiú koszosan, büdösen jelenik meg, és a nadrágja véresen lógott rajta.

A *has történetében* a fiút egy buszon láthatjuk, amely Buda felé tart. De ezúttal sem konkretizálódik etnikai hovatartozása. A novella újfent az olvasó előítéleteit hívja felszínre, hogy végül le is rombolja őket. A fiú félmeztelenül, mocskosan lép fel a buszra, és kötekedik az utasokkal. A fiú az út alatt egy ragasztós zacskóból „szípuzik”. A buszon ülők mind ellenséges szemmel tekintenek rá. Egyedül Nóra, a terhes nő szól hozzá, hogy átadja a helyét a láthatóan megsebesült fiúnak, de ezzel a gesztusával az utasok tekintetében ugyanolyan megvetetté válik, mint a fiú. Az utasok arctalan, viszolygó tömegként jelennek meg és összekapcsolja őket a cigányfiútól való undorodás, illetve a félelem, ezt szimbolizálja sztereotip módon az is, hogy az egyik öreg hölgy a fiú láttán szorosabban fogja a táskáját. Az utasok az utasok, a *Pixel* komplex társadalmi térben arctalan többségként vannak jelen, amely azonban folytonosan megmutatja a maga viszonyulásait, hiszen cselekszik, ítélkezik, bánt, ahogy a szegényekhez, a szenvedőkhöz, a perifériára kerültekhez viszonyul. A többségi társadalom tekintetében normasértőnek minősül a fiú, aki számukra könnyen veszélyforrássá is válhat. Az öreg hölgy mozdulata jelzi az előítéleteit, a berögzült sztereotípiákat, miszerint fél, hogy megtámadhatják és kirabolhatják, a lopástól való félelme utal a fiú etnikai hovatartozására. A történetben ismételtelen körvonalazódik a már említett két kategória; az „ők” és a „mi” ellentéte.

23 Ilyen értelemben Bogdán *hétköznapi* szereplői testként is azonosítható, hiszen általa válnak mások megkülönböztetetté, megbélyegzetté.

24 A főszövegben a zárójelben megadott oldalszámok az alábbi kiadásra vonatkoznak: TÓTH Krisztina: *Pixel*. Magvető, Budapest, 2011.

A végállomásnál a fiú elindul a budai hegyek felé, egyenesen haza. Otthon az édesanyja gondoskodik róla, hogy jobb kedvre derítse a fiát még egy kínai fehér pólót is vesz a számára, amelyen „szólik a jószág”. (96.o.) A novella és a romák médiaképének egyik legmeghatározóbb közös vonása a szegénység dominanciája. A médiakép szegénység kérdését főként a kormányzati támogatások, a segélyek dominálják. Elhangzik, hogy a főszereplő és édesanyja megélhetési forrását valamilyen segély képezi. A történet a segély kifejezéssel előhívja azon sztereotípiákat, miszerint a romák nem szeretnek dolgozni, munkanélküliek és indokolatlanul részesülnek szociális támogatásokban.²⁵ Az előítéletek felszínre hívásával megtörténik az egyértelmű státusz meghatározás, amely a megkülönböztetés kitüntetett jelentőségű eszköze. A történet még jobban hangsúlyozza a szegények és a középréteg közötti határt. A viszonylagosból abszolúttá alakítja a két réteg közötti különbségeket. A kódolt nyelvi eszközök segítségével jön létre a határvonal.²⁶

Váratlanul kiderül, hogy a narrátor szándékosan tévesen fejezte be a történetet, és az elbeszélte jelenet valójában nem így fejeződött be. A novellában a narrátor három megoldási javaslatot is felkínál. A másodiknál a jószívű budai polgár jóvoltából kerti munkát végezhet a fiú, ám ez hamiskásan hangzik, amit alátámaszt a narrátor ironikus attitűdje, viszont ez túl mesei, romantizált, ugyanakkor előítéletes is, ahogy az átlagember viszonyul a perifériákon levőkhöz, hogy meg akarja menteni, a nagylelkű jótévő szerepében tetszelegve. A budai polgár ki akarja mozdítani a fiút, mobilitási lehetőséget kínálva fel vagy másképpen: ki akarja mozdítani a szerinte, és a polgári többségi társadalom szerinti generációkon át öröklődő tanult tehetetlenség állapotából, és aktív tevékenységbe akarja foglalni a segítségnyújtást. A befejezés értelmében a segítség nem alanyi jogon jár, hanem ki kell azt érdemelni még pedig munkával. A budai polgártól tudjuk meg, hogy a fiú cigány származású, de mindezt sztereotipizált képzettársításokkal kísérvé. „*Azt mondta neki, hogy ne raboljál meg bűnözőt, fiam, csak azért, mert cigány vagy.*” (97.o.) A romákkal, cigányokkal szembeni hétköznapiakban is érvényesülő előítéletességet hordozó nyelvi alakzatok térnek vissza. Érdekesség, hogy a novella – akárcsak a hírek a bűncselekmény, rablás, bűnözés megjelenítéseinél – kitér az adott szereplő származására, roma etnikumhoz való tartozását megnevezi. A budai polgár ajánlata a média romákról, cigányokról alkotott konstruált torz képeit tükrözi.²⁷ A narrátor úgy dönti le ezeket az álképeket, hogy nem engedi meg ezt a befejezést és tévedettségére hivatkozva megváltoztatja a befejezést. A harmadik lehetőség, ami így a legvalószínűbb, hogy a fiú rosszul lett, a hasához kapott és összeroskadt a buszon, két buszvezető pedig kitétte a murvára, majd rendőrt hívtak hozzá. Jól megfigyelhető az előítélet felszínre kerülése, hogy a fiún látható roma származása miatt nem mentőt, hanem rögtön rendőrt hívtak, hiszen rögtön azt feltételezték, hogy valami rosszat követett el a fiú.

Végül az *orr története* című novellában bontakozik ki az a háttér információ, amely felfedi, honnan szerezte a fiú a *hát történetében* látott halálos sebeket. Az *orr történetében* a fizikailag és lelkileg is sebezhető gyerekekkel találkozik a *lúdtalpas* (talp történetéből is ismert) biztonsági őr, aki egy gyerekkori trauma miatt elfogult a cigányokkal szemben (pl: *a boka története*). A biztonsági őr egy raktárépületnél szolgál, ahol éjszaka

25 Vö. HAMMER 2007. 42.

26 Vö. HAMMER 2006. 122.

27 *Lásd:* Bernáth és Messing kutatása bebizonyította, hogy 2011-ben a televíziós hírműsorok 29 százalékában kapcsolódott össze a bűnözés és a roma fogalom. - BERNÁTH Gábor–MESSING Vera 2012.

felbukkan az előbbi két novellából ismert fiú. Fontos, hogy itt a narrátor megnevezi a fiú etnikai hovatartozását. Újra előkerülnek a nyelvi kódok; a cigányfiúhoz a munkanélküliség és a „lomizás” fogalmi párosulnak. Kiderül, hogy már nagyjából hat hónap telt el a Bogdán-incidens óta. Az éjjeli őr, Misi észreveszi az illetéktelen behatolót és számon kéri, mit keres, mire a fiú az alkohol hatása alatt provokatívan válaszol: „Közöd?”. A válasz is a sztereotípiákra játszik rá, arra, hogy a cigányság a hatalommal, a fegyveres erővel szemben tiszteletlen és szabálysértő. A fiút végül kegyetlenül elveri az őr egy csővel, aminek a vége hajlott csonk. Érdemes kitérni a biztonsági őr reagálásának okára, amelyről a narrátor is nyújt információkat, bemutatja Misi gyerekkori traumáját.

Misit a Tizenegyedik fejezet, avagy a *boka történetében* ismerhetünk meg, még kisfiúként. A fiú apja trolivezetőként dolgozott. Az apa újrarászódott, és fiával csak hétvégeente találkozott, amikor magával vitte a munkába, de az apa dadogott, és nem tudta rendesen bemondani a megállókat. Egyik megállónál két utas fut a troli után, hogy elérjék. Trolivezetőként az apa mindig odafigyelt az utasokra, és megvárta a két fiút. A fiúk az első ülésen foglaltak helyet. Az út alatt kinevették a bemondó dadogó beszédét, sőt az egyikük utánozni is kezdte. Kiderül a két fiúról, hogy cigányok. Misi végül átveszi a megálló bemondásának feladatát, mert nagyon frusztrálta a két utas viselkedése. Érdemes megfigyelni a narrátor által közvetített gondolatmenetét, miszerint a sértett kisfiú azt feltételezi, hogy a két cigányfiúnak nincs jegye. Misi elhatározza, hogy „legközelebb ő maga kérdezi meg, lyukasztottak-e” (58.o.), és tekintélyt szeretne szerezni magának. Az *orr történetében* a korábban BKV ellenőrként dolgozó férfit a lúdtalpáról ismerheti fel az olvasó, és arról a vágyáról, miszerint buszokon akart volna föl-le járkálni, és jegyeket ellenőrizni. A felnőtté vált fiú biztonsági őrként tekintélyre tehetett szert, Misi által őrzött raktárépületnél jelenik meg a cigányfiú, aki a raktárnál talált vasakat, amiket el tudna adni, és általuk pénzhez juthatna. A dulakodás közben a biztonsági őr hason rúgja a fiút (utalva a *has történetére*, illetve a has lesz a hiány, valamint az élet szimbóluma²⁸). Kovaljov Mihály a fiúra vetíti ki a gyerekkori negatív tapasztalatait. A fiú végül a kórházban belehal a sérüléseibe.

A fiú végső felismerése és azonosítása nem egy szereplő (a fiú testvére), hanem az olvasó által történik meg. Az azonosítás az elejtett félmondatok összeillesztésével lehetséges, és a narrátor ironikus tévedései által. A *has történetében* felvázolt három lehetséges zárásból sok hasznos információ kiderül, amely segítheti a megértést, az összefüggések felismerését. A befogadónak aktiválnia kell olvasói emlékezőképességét, hogy el tudjon igazodni a (szöveg)test labirintusában.²⁹

Jól látható a négy novella alapján, hogy a szereplők milyen mélyen gyökerező negatív előítéletekkel rendelkeznek. Az előítélet oka lehet, az egyének személyes tudásának a töredezettsége, ami ugyan sokoldalú, de ellentmondásos is egyben. Az alany azt választja ki a kulturális anyagból, ami a saját tapasztalataival egybecseng, vagy ami megfelel az ideológiai elköteleződésének. Figyelemfelkeltő, hogy a cigányfiúnak és testvérének nincs neve, de azoknak, akikkel konfliktusba kerülnek van; például Bogdán és Kovaljov Mihály, mintha a cigányfiú a borszíne miatt nem számítana teljes értékű embernek, csupán egy névtelen alak lenne, identitás nélkül. A bemutatott novellák meg-

28 A has a hiány szimbólumává válik, hiszen a táplálék hiányát, az éhezést jelöli, illetve a sebezhetőséget. A *has történetére* utalva pedig a várandós Nóra alakján keresztül az élet kifejlődésének a helyét is szimbolizálja.

29 ALBERT 2013.

mutatják, hogy az emberek olyan minimális benyomások, tudáshorizontok alapján formálnak másokról véleményt, mint a nem, a faj és a fizikai külsőségek.³⁰ Az előítélet nem csak az áldozatról szól, hanem az előítélettel bíró személyről és annak traumáiról is. Az előítéletek kialakulását és a közutalat erősödését a személyes sérelmek határozzák meg, továbbá az előítéletek által a többségi társadalom polgárai hajlamosak általánosítani, amely a konfliktusok legfőbb forrását képezi.

Az elbeszélések által bemutatásra került, hogy milyenek látják a nem-romák a romákat, és milyen sztereotípiák kiépülésének, alkalmazásának a színtere lehet egy irodalmi szöveg. Ilyen értelemben a novellák a cigány irodalom³¹ részét képezik, hiszen cigányokról, romákról szólnak, ők válnak a szöveg tárgyává. A történetek bemutatják az alárendeltként reprezentált kisebbség kiszolgáltatottságát a berögzült előítéletekkel és sztereotípiákkal szemben, s egyszersmind a szövegek jelentéshorizontja aktuális társadalmi vonatkozásokkal telítődnek.³²

A rejtett színhatár

A kiemelt novellák képet mutatnak a magyarországi romák médiabeli ábrázolásmódjáról. Megmutatják azt a viszonyítási alapot, amihez képest látszódnak a romák, ez a folyamat azonban mindig automatikusan létrejön, hiszen mindig a többséghez, a „normálisnak”, a „magyarnak” címkézettekhez képest történik meg a viszonyítás. A kimondatlan megjelölés nem a cigányok attitűdjéből indul ki, hanem a nézőpont mindig a „többség” oldalára helyeződik át. A nem cigányok „normálisként” jelennek meg, és ehhez viszonyítja a cigányokat.³³ A nem cigányok, a „többség”, a „fehér emberek” a láthatatlan jelöletlenségükkel a normát meghatározó, a hatalmi pozícióba kerülő csoportként konkretizálódnak. Ezt a pozíciót egy nem csoportbeli egyén nem töltheti be, így alárendelt helyzetbe kerül, aki csak meg próbálhatja követni a megszabott normákat és mintákat. Az alárendelt, jelen esetben a cigányság a „fehérekhez” képest definiálódik latens módon. De a másik oldal, a „többség” nincs értelmezve *„csak az artikulálatlan „valamihez képest”, a „normatív” látszik a beállításokban, a szubjektum, amit automatikusan a fehérhez rendel ez a kommunikációs tér”*.³⁴ A „többség” a fehérhez, a magyarhoz társul, de valójában nem kapunk erről a közegről reális képet. Ha körvonalazódnának a fehérek, hogy milyenek, akkor az általuk jelölt társadalmi csoportok vagy rasszok is újra pozícionálhatnák magukat. A „fehérek” körülírása nélkül a cigányok homogén közösségként árnyalatok nélkül megfestett, alárendelt képként rögzülnek továbbra is. A fehérek, a többség arctalan, önállóan nem létező tömegként létezik, amely a félelmek és az előítéletek mentén konstruálódik meg.³⁵ A történetekben a falu „többségi lakosai” és a busz utasai sem körvonalazódnak.

A novellák azt az általános érvet forgatják ki, amit általában a közszolgálati média

30 Vö. NEMÉNYI 2011. 80.

31 Hiszen a cigány irodalom közé nemcsak azok a művek sorolhatók, amiket roma, cigány származású szerzők írtak, hanem azok is, melyek a romákról, cigányokról szólnak.

32 Vö. BECK 2015.

33 BOGDÁN 2013. 159.

34 BOGDÁN, 2013. 162.

35 BOGDÁN 2013. 164.

sugall³⁶, hogy a cigányok okolhatóak minden konfliktusért (a *hát történetében* a fenti és alsó sor, valamint az alsó sor és Bogdán ellentéte vagy az *orr történetében* a cigányfiú fenyegetésként, veszélyforrásként jelenik meg). Ők lesznek azok, akik miatt nem tud megvalósulni az együttélés, mert az alaptulajdonságaik veszélyeztetik a többség életét. Az ellenségként való megkonstruálás révén rejtett torzítás következik be, amely nem direkt módon különböztet meg, de az érzelemmentességével és kétértelműségével mégis kijelöli az elhatárolt csoportokat, mint ahogy *a has történetében* is megfigyelhető, a busz utasai undorodva, együttérzés mentesen viszonyulnak a cigányfiúhoz. A torzítást elfogadók egy adott társadalmi csoportot hibáztatnak az előnytelen helyzetükért és az adott csoportot homogén egységnek tekintik, azaz az elhatárolt, megkülönböztetettnek tételezett csoport tagjait egyformának és saját maguktól különbözőnek látják. Erre jó példa *a hát történetében* az alsó sor kategorizálása, leválasztása a „többségről”, vagy az, ahogy Misi a gyerekkori „traumája” miatt az összes cigányhoz előítéletesen, elítélően viszonyul. A novellák által közölt cigány, roma ábrázolás, ahogy a média által is gyakran közvetített kép sem valós, csak az előítéletek, félelmek mentén konstruált torz kép. Bogdán, Misi és a busz utasai, valamint a buszsofőrök mind a félelemkeltő, ellenségképző, előítéletekkel rendelkező hatalom bábjai, akik jól tükrözik a leegyszerűsítésre és a kirekesztésre való hajlandóságot. Érdekesség, hogy a cigány szereplő csak egyetlen egyszer szólal meg a négy novellában, akkor is egyszavas választ ad, de az az egy szó ironikusan „igazolja” a közmédia híreiben is közölt romákkal, cigányokkal kapcsolatos előítéleteket, miszerint a romák agresszívok, bajkeverők, indulatosak, bűnözők, és problémásak.³⁷ A történetek problémás jelenségként mutatják be a romákat, cigányokat és a velük való együttélést. A cigányfiú, így lesz alárendelt, eredendően bűnös és elítélt, idegen és ellenség, valamint a veszély forrása.

Az elbeszélő azonban megrajzolja a „fehér oldalt” is. Láthatjuk a *hétköznapi* szereplői *testek* kategóriájába tartozó Bogdán, Misi, budai polgár és Nóra oldalát is, tehát egy színes képet kapunk, amely nemcsak fekete-fehér. Az elbeszélő hitelessé válik, hiszen egy térben mozog a szereplőkkel, ő maga is jelen van megfigyelőként, ezért sem tudja *a has történetében* rögtön elbeszélni a történet végét. A narrátor így próbálja meg az előítéletekkel terhes fekete-fehér képek színhatárait kifordítani, kitölteni és a partnerség zónájába invitálni az olvasót, ahol a média által elültetett sztereotípiákat, félelmeket le kell győznie és a perifériáról be kell hívnia a Másikat.

Konklúzió

A tanulmány törekedett arra, hogy hol a performativitás, hol a narrativitás elemzési értelmezési szempontjai és eszközei által reprezentálja a „többségi társadalom” gondolkodási, reprezentációs stratégiáit a romákról, cigányokról alkotott és közölt képek kapcsán és bemutassa, ezek milyen kapcsolatban, összefüggési rendszerben állnak a novellákban megképzett és a szereplők, illetve az olvasó személyes tudatában rögzült metaforizált cigányhoz, romához képest. Elvégre nem beszélhetünk úgy a cigányokról, romákról

36 Lásd: BERNÁTH–MESSING 2011-ben végzett a romák médiabemutatásával foglalkozó tanulmánya szerint 2011-ben a vizsgált hírfolyamok 23%-a foglalkozott a roma-többségi konfliktussal. in: BERNÁTH–MESSING 2012.

37 Vö. BOGDÁN 2013. 172.

hogya a velük kapcsolatos faktorokat (tereket, narratív elemeket, befogadói pozíciókat és nyelvi megformáltságot) ne jelenítenénk meg.³⁸ Az elemzett novellák által jól látható, hogy azoknak a társadalmi diskurzusoknak, amelyek a rasszizmust fenntartják és táplálják, jelentős részét a média generálja. A hétköznapi rasszizmus diszkurzusa általában két forrásból származik; a személyes vagy személyesen előadott történetekből, amelyek a kollektív ítélet jogosságát alátámasztó példázatokként szolgálnak. Ilyen például a *hát történetében* az a történet, amely bemutatja, hogy miért zárták el a vizet a falu alsó sorában és bemutatja Bogdán személyes történetét, konfliktusát a falu „alsó sorával”. A második forrás a médiából származik, amelyre már jellemző, hogy a szélsőjobboldal beszédmódja is átszivárgott a populáris kultúrába, még a humorizáltan gúnyolódó kijelentések is burkoltan, de egyértelműen ellenséges véleményt tükröznek. A lealacsonyító megjelenítés a cigányokhoz, romákhoz negatív attribútumokat kapcsol.³⁹

A médiában és a novellákban a romáknak cigányoknak, mint ellenség diszkurzív konstrukcióként való megjelenítésének négy fokozata van. Láthatjuk, hogy először, mint ellenséget jelölik ki, erre volt példa a *hát történetében* alsó sor és a középosztálybeli felső sor, Bogdán és az alsó sor ellentéte, valamint Misi számára az ellenségként értelmezett cigányok. A második fázis az ellenség megrajzolására alkalmas adó szituációk, mint a faluban kibontakozó ellentét: a víz elzárása, a falopás, az együttélést megnehezítő tényezőként bemutatott alsó sor. A következő szakaszban az ellenségképzés nyelvi eszközei, az ellenség megnevesítését szolgáló kifejezések figyelhetők meg, amelyek alárendelt személyekként határozzák meg a csoport tagjait. Ezek a nyelvi kategóriák a romákat bűnözőnek, agresszívnek, az alapvető együttélési normákat betartani képtelen személyekként festik le. Gyakori kifejezések a romákkal kapcsolatban a munkanélküliség, a problémás, az erőszakos, az agresszív, a tolvaj, a koszos, az igénytelen és a haszontalan. Végül megfigyelhető az ellenségkonstruálás belső logikája, amely mindig félelmeken alapul és a látott külső testfelszín miatt ítéli el a másikat.

Összességében elmondható, hogy a novellák bemutatják, ahogy a média híreiben közölt roma, cigány kép konstruálódik. A kép elsőnek megkülönbözteti a rasszt, igazolja a másságukat, majd indokolja a szembenállás jogosságát. A történetek, ahogy a hírek tudósításai is igyekeznek a látszólagos korrektségre, de a sorok mögött, a nyelvi kategóriákkal rasszista és diszkriminatív koncepciók bújnak meg, amelyek a rejtett rasszizmust legitimációhoz segítik. Erre hívják fel az olvasó figyelmét a novellák, ezt a folyamatot próbálják meg értelmezni és tudatosítani, valamint megpróbálják a befogadót egy reflexív hozzáállás kialakítására ösztönözni. A narrátor a folyamat bemutatásával felszabadítja a kirekesztett, *megkülönböztetett testeket* és újra identitással ruhazza fel őket, akik rendelkeznek saját történettel. De az identitásért felszabadító „háborút” kell vívnia azoknak az alárendelteknek is, akiket kívülről határoznak meg és ki kell harcolniuk a saját kép létrehozásához való jogukat, hogy a reprezentációjuk valóban önreprezentáció legyen és ne torz, konstruált képek és nyelvi kifejezések mentén létrejövő álvalóságmozaik. Az önreprezentáció jogához és eszközeihez való hozzáféréssel pedig láthatóvá válhatnak, amelynek a bekövetkezte azért is fontos, mert a láthatóság elengedhetetlen a társadalmi helyzetnek a megváltoztatásához.

38 Vö. BECK 2012.

39 FEISCHMIDT 2013. 118.

Felhasznált irodalom

- ALBERT 2013: ALBERT Kinga: Testpoétika és hiányalakzatok Tóth Krisztina Pixel című művében. Szövegek között 18. SZTE BTK, 2013. 153–177. Internetes kiadás: <http://www.szokoz.complit.u-szeged.hu/wp-content/uploads/2013/11/Albert-Kinga-Testpoetika.pdf> <http://www.szokoz.complit.u-szeged.hu/wp-content/uploads/2013/11/Albert-Kinga-Testpoetika.pdf> (letöltés ideje: 2018. 03. 17.)
- BAGI 2005: BAGI Zsolt: A körülírás. Nádas Péter: Emlékiratok könyve. Jelenkor. Pécs, 2005.
- BALATONYI 2015 BALATONYI Judit: „Lencsék által homályosan” Szélgjegyzet a kulturális reprezentációs elméletekhez. in: Romológia, Pécs, 2015. 8. sz. Internetes kiadás: http://romologiafolyoirat.pte.hu/?page_id=1181 (letöltés ideje: 2018. 03. 25.)
- BECK 2012 : BECK Zoltán: A romológia és annak valódi tárgya. in: Romológia, Pécs, 2012. 2-3.sz. Internetes kiadás: http://romologiafolyoirat.pte.hu/?page_id=743 (letöltés ideje: 2018. 03. 25.)
- BECK 2015 : BECK Zoltán: A cigány, roma irodalom és képzőművészet alapjai. in: Orsós Anna (szerk): A romológia alapjai. Pécs, 2015. 351-374. Internetes kiadás: <http://mek.oszk.hu/14700/14735/14735.pdf> (letöltés ideje: 2018. 03. 25.)
- BERNÁTH–MESSING 2012: BERNÁTH Gábor – MESSING Vera: Szélre tolvá. 2012. http://www.mediakutato.hu/cikk/2012_01_tavaszi/05_roma_mediakep (letöltés: 2018. 03. 11.)
- BERNÁTH–MESSING 2017: BERNÁTH Gábor–MESSING Vera: Romákkal beszélgetve a médiáról. 2017. http://socio.hu/uploads/files/2017_2/bernath_messing_tan.pdf (letöltés: 2018. 03. 11.)
- BOGDÁN 2013: BOGDÁN Mária: A hiányzó kép. A közszolgálati média identitáskonstrukciói a romareprezentáció tükrében. in: Bogdán Mária–Feischmidt Margit–Guld Ádám: „Csak másban”. Romareprezentáció a magyar médiában. Gondolat, Budapest, 2013. 157-177.
- DECZKI 2011: DECZKI Sarolta: Test, logosz, tánc. *Helikon*, 2011. 57.évf. 1-2.sz. 68–86. Internetes kiadás: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/HELIKON_2011/?pg=73&layout=s (letöltés ideje: 2018. 02. 08.)
- FEISCHMIDT 2013: FEISCHMIDT Margit: Rasszizmus és média. Elméleti megközelítések. In: Bogdán Mária–Feischmidt Margit–Guld Ádám (szerk): „Csak másban”. Romareprezentáció a magyar médiában. Gondolat, Budapest, 2013. 111–123.
- FÖLDES 2011: FÖLDES Györgyi: Szövegek, testek, szövegtestek. A testírás-elméleti irányai. *Helikon*, 2011. 57.évf. 1-2.sz. 3–49. Internetes kiadás: https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/HELIKON_2011/?pg=73&layout=s (letöltés ideje: 2018. 02. 08.)
- GULD 2013: GULD Ádám: „Ne bántásatok az EMO barátaimat!” Roma asszimiláció és szegregáció alakzatai egy kortárs ifjúsági kultúra tükrében. In: Bogdán Mária – Feischmidt Margit – Guld Ádám (szerk): „Csak másban”. Romareprezentáció a magyar médiában. Gondolat, Budapest, 2013. 15–45.
- HAMMER 2006: HAMMER Ferenc: Közbeszéd és társadalmi igazságosság. A Fókusz szegénységábrázolásának értelmezése. Gondolat. Budapest, 2006.
- HAMMER 2007: HAMMER Ferenc: Zöld könyv. Romák médiaábrázolása. Szociális s Munkaügyi Minisztérium. Budapest, 2007.
- NEMÉNYI 2011: NEMÉNYI Mária: A valódi formák pluralizmusa (Talált tárgy 1989-ből). In: Aczél Ágnes(szerk) A társas szociológus: Tanulmányok Somlai Péter 70. születésnapjára .ELTE Eötvös Kiadó, Budapest. 2011. 78–97.

- RÁKAI 2015: RÁKAI Orsolya: Korporális narratológia és idegenség: egy kontextuális narratológia továbbgondolása. *Irodalom Ismeret*, 2015. 1.sz. Internetes kiadás:http://www.irodalomismeret.hu/files/2015_1/rakai_orsolya.pdf – (letöltés ideje: 2018. 03. 19.)
- TAKÁCS é.n.: TAKÁCS Krisztina: Novellák túl a novellán. A kortárs magyar novellisztika és Tóth Krisztina Pixel című kötete. Internetes kiadás: vmtdk.edu.rs/fex.file:takacstimea_dol/takacstimea_dol.doc https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=oahUKEwiAjMnzj_DSAhUCZCwKHfWBAuIQFggaMAA&url=http%3A%2F%2Fvmtdk.edu.rs%2Ffex.file%3Atakacstimea_dol%2Ftakacstimea_dol.doc&usg=AFQjCNH2Q9r1XfAhf7y_qSSqn4ipYzaJog&sig2=UvLh8a4Wp_iK7ab16jZ5kQ&bvm=bv.150729734,d.bGg (letöltés ideje: 2018. 03. 22)
- TÓTH 2016: TÓTH Krisztina: Pixel. Magvető. Budapest, 2011.